

Uşak Kazâsı (1676 Tarihli Avâriz Defterine Göre) Town of Uşak (According to the Avariz Defteri of 1676)

*İbrahim Etem Çakır**

Özet

Uşak, günümüzde Ege Bölgesi'nde yer alan bir il merkezidir. XI. yüzyıldan itibaren Türk hâkimiyetine girmiş ve Bizans ve Selçuklular arasında sürekli el değiştirmiştir. Uzun bir süre Germiyanogulları Uşak ve civarında hâkim olmuştur. II. Murad döneminde, Germiyanoglu II.Yakub Bey'in vasiyetiyle kesin olarak Osmanlı Devleti idaresine girmiştir (1429). Anadolu Eyâleti'nin Kütahya sancağına bağlı bir kazâ statüsü kazanmış ve bu özelliğini muhafaza etmiştir. 1676 tarihinde Kütahya Sancağı'nın avâriz tahriri yapılmıştır. Bu incelemede Kütahya Sancağı'na bağlı Uşak Kazâsı'nın durumu ele alınmış, Uşak Şehri ve kazâya bağlı köylerin nüfusu değerlendirilmiştir. Bahsedilen tarihte Uşak şehir merkezinde 9 mahalle yer almaktadır. Bu mahallelerde 383 nefer ve 72 askerî olmak üzere toplam 455 hâne kayıtlıdır. Kazaya bağlı köylerde 2269 nefer ve 64 askerî olmak üzere 2333 hâne kaydedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uşak, avariz, XVII. yüzyıl.

Abstract

Today, Uşak is a city center located in the Aegean Region. It fell under the domination of the Turks during the 11th century, and constantly changed hands between the Byzantine and Seljuks. For a long time, the Germiyanogulları dominated Uşak and its surrounding districts. During the 2nd Murad period, due to the will of Germiyanoglu 2nd Yakub bey it fell under the domination of the Ottoman Empire (1429). It took over the status of a town, which was connected to the sanjak of Kütahya, an Anatolian state; it preserved this characteristic. The extraordinary tax for the flag of Kütahya was written in 1676. The state of the town of Uşak, of the Kütahya sanjak, was addressed in this study. The city of Uşak and the population of its surrounding towns were assessed. There were nine neighborhoods in the city center of Uşak at the date in question. The recorded number of households in these neighborhoods was 455; 383 "nefer" and 72 "askerî". The recorded number of households in the villages of the town was 2333; 2269 "nefer" and 64 "askerî".

Keywords: Usak, avariz, 17th century.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/Erzurum, e-mail: ibrabim.etem79@gmail.com

Giriş

Uşak, Batı Anadolu'da Murat Dağı'nın batısında ve Elma Dağı'nın eteklerinde kurulmuş bir şehirdir. Uşak ve çevresinin yerleşimi eski dönemlerde olmasına rağmen şehrin ilk olarak ne zaman kurulduğu belli değildir.¹ XI. yüzyıldan itibaren Türk hakimiyetine girmiş, Bizans ve Selçuklular arasında sürekli el değiştirmiştir. Germiyanogulları uzun süre Uşak ve civarında hakim olmuşlardır. II. Murad döneminde kesin olarak Osmanlı idaresine girmiştir.² Germiyanoglu II. Yakub Bey, 1428 yılında Edirne ziyareti sırasında erkek çocuğu olmadığı için vefatından sonra beylik topraklarının Osmanlı Devleti'ne intikalini vasiyet etmiş, Edirne'de bir müddet kaldıktan sonra memleketine geri dönerek daha önce sözlü olarak bildirdiği durumu vasiyetnâme ile II. Murad'a bildirmiştir.³ Yakub Bey, 832/1429'da vefat edince Kütahya bir Osmanlı sancağı haline getirilerek buraya Timurtaş Paşazade Umur Bey'in oğlu Osman Çelebi tayin edildi.⁴ Kütahya ile birlikte Uşak ve çevresi de bu tarihte Osmanlı Devleti topraklarına kesin olarak dâhil olmuştur.

Uşak, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Anadolu Eyâleti'nin merkez sancağı olan Kütahya Sancağı'na bağlı bir kazâ haline getirilmiş ve bu statüsünü uzun süre muhafaza etmiştir.⁵ Nitekim 1513, 1520, 1530 ve 1571 yıllarına ait arşiv kayıtlarında Uşak'ın Kütahya Sancağı'na bağlı bir kazâ olduğu belirtilmektedir. XVII. yüzyılda bu durum değişmemiştir.⁶ Kütahya Sancağı'na ait 1086/1676 tarihli avâriz defterinde Uşak, Kütahya Sancağı'nın kazaları arasında yer almaktadır.⁷

1676 Tarihli Avâriz Defteri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı tarihine kadar olağanüstü durumlarda ve özellikle harp masraflarını karşılamak üzere, hükümdarın emri ile halktan toplanan her türlü hizmet, eşya ve para şeklindeki tekâlife avâriz adı verilmektedir. Daha önceden tespit edilmiş bulunan ve deftere kaydedilmiş olan nüfus, avâriz hanelerine bölünerek vergi tahsilatı gerçekleştirilmekteydi. Avâriz

¹ Besim Darkot, "Uşak", *İA*, XIII, 2001, s. 73-74.

² Turan Gökçe, "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak Kazâsı", *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001*, c. I, İstanbul 2001, s. 201.

"Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak Kazâsı Kır İskân Yerleri ve Nüfus", *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. III, III. Kısım, Ankara 2002, s. 1365.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Bizans ve Selçukiylerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Kütahya Şehri*, İstanbul 1932, s. 59; aynı yazar, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003, s. 50-51; Mustafa Çetin Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 79.

⁴ Mustafa Çetin Varlık, "Kütahya", *DİA*, XXVI, 2002, s. 580.

⁵ Darkot, "Uşak", s. 74; Varlık, "Kütahya", s. 582-583.

⁶ Varlık, "Kütahya", s. 583.

⁷ BOA. MAD. 2498, 1-3.

hanelerinin tespitinde çeşitli kıstaslar göz önünde bulundurulmaktaydı. Bölgenin zenginliği, halkın şehirli, köylü, göçebe olup olmadığı, dükkan, ev ve tarla miktarına göre, birer vergi birliği halinde teşkil edilen itibarî avâriz haneleri içinde 3, 5, 10 veya 15 evli kimse bulunabilirdi. Defterlerde her mahalle ve köyün nüfusu kaydedildikten sonra, bu nüfusun kaç avâriz hanesi addedileceği tespit edilmekteydi.⁸ XVI. yüzyılın sonlarından itibaren art arda yapılan savaşlar bu vergiyi de normal vergiler haline getirmiştir.⁹ Merkezî hazineye bağlı bürolar tarafından fevkalâde vergilerin tevziine esas olmak üzere avâriz hânesi tahrirleri yapılmıştır.¹⁰

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde oldukça kapsamlı avâriz tahrirlerinin yapıldığı ve bunun sonuçlarını ihtiva eden birçok mufassal avâriz defterinin hazırlandığı bilinmektedir. Bu defterlerdeki bilgiler demografi ve iskân tarihi için oldukça önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Klasik tahrir geleneğinin son bulduğu XVII. yüzyıldaki demografik ve yerleşim düzeninde meydana gelen değişimleri ortaya koymak bakımından mufassal avâriz defterlerinin önemi büyüktür.¹¹ Billhassa XVII. yüzyılın ilk yarısına ait avâriz defterleri üzerine bazı inceleme ve araştırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında; Erzurum Eyâleti¹² Karahisar-ı Şarkî Sancağı¹³, Harput¹⁴ ve birçok bölgeye ait inceleme dikkati çekmektedir.¹⁵

⁸ Ömer Lütü Barkan "Avarız", *İA*, II, 2001, s. 13-15. Ortaçağ'dan beri doğuda ve batıdaki pek çok devletin, olağanüstü ihtiyaçları karşılamak üzere geçici vergilere başvurdukları bilinmektedir. bkz. Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700" *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 313-314.

⁹ Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 109. Avâriz ile ilgili ayrıca bkz. Süleyman Demirci, "Avâriz and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620-1700" *Bellekten*, 70/258 (Ağustos 2006), s. 563-590. Avarız vergilerine yönelik şikayetleri merkez-taşra ilişkileri bağlamında ele alan çalışma için bkz: Süleyman Demirci, "Complaints about *avâriz* assessment and payment in the *avâriz*-tax system: An aspect of the relationship between centre and periphery. A case study of Kayseri 1618-1700", *Journal of the Economic and Social History of the Orient JESHO* 46/4 (2003), s. 437-474. Avarız vergilerinin toplanması konusunu Karaman Eyâleti örneğinde ele alan bir çalışma için bkz. Süleyman Demirci, "Collection of *avâriz* and *nüzul* Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620-1700", *Bellekten*, 69/256 (Aralık 2005), s. 897-912.

¹⁰ Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1964, s. 70.

¹¹ Oktay Özel, "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avarız Defteri", XII. *Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994)*, *Kongreye Sunulan Bildiriler III*, Ankara 1999, s. 739, 743. Avâriz defterlerinin demografik araştırmalarda kaynak değeri ve önemi hakkında ayrıca bkz. Süleyman Demirci, "Demography and History: The Value of The Avârizhâne Registers for Demographic Research, A Case of Study of the Ottoman Sub-Provinces of Konya, Kayseri ve Niğde, c. 1620s-1700, *Turcica*, 38, 2006, s. 181-211.

¹² Mehmet İnbaşı, "1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre Erzurum Şehri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, IV, İstanbul 2001, s. 9-32., aynı yazar, "Erzincan Kazası (1642 Tarihli

Bu incelemede kullanılan defter, 1676 tarihli Kütahya Livâsı mufassal avâriz defteridir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mâliyeden Müdevver Defterler katalogunda 2498 numarada kayıtlı olan defter, Kütahya Sancağı'na ait kazâların 1086/1676 tarihindeki avâriz tahririni ihtiva etmektedir. Tahrir işlemi Halil Ağa mübaşeretinde mevkufat halifesi Hasan tarafından yapılmıştır.¹⁶ Defterin tarihi bazı çalışmalarda 1678 olarak verilmiştir.¹⁷ Ancak yapılan incelemede defterin giriş sayfasında “*Defter-i esâmi-i reâyâ-i avâriz kazâ-i mezâkirin der livâ-i Kütahya el-vaki' fi sene 1086*”¹⁸ ibaresi yer almakta ve defterin tarihinin 1676 olduğunu göstermektedir. Defter hem sayfa ve hem de varak olarak numaralandırılmıştır. Uşak Kazâsı 42a-56b varakları, 90-118 sayfaları arasında kaydedilmiştir. Bu incelemede sahife tarzı numaralandırma esas alınmıştır.

Uşak Kazâsı ve Nüfus Durumu

Defterde önce kazâ merkezi ve daha sonra kazâyâ bağlı köyler yazılmıştır. Kazâ merkezinde mahallede imam varsa genellikle en başta imam kaydedilmiştir. Hâne reislerinin isimlerinden sonra toplam miktarlar nefer, reaya ve varsa imam, müezzin şeklinde verilmiştir. Yerleşim birimindeki askerî nüfus ayrıca kaydedilmiştir. Genellikle “*askeriyân-ı mahalle-i mezbur*”, ya da “*askeriyân*” başlığı altında askerî ve ehl-i ilm mensupları; erbâb-ı timâr, sipâhi, yeniçeri, müderris, naib vb. görevlilere yer verilmiştir. Tespit edilmiş bulunan nüfusun kaç avâriz hânesini oluşturduğu ayrıca belirtilmiştir.¹⁹

Avâriz Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16/41, Erzurum 2009 s. 189-214; “Bayburd Sancağı (1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2, Erzurum 2007, s. 89-117., Bilgehan Pamuk, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, İstanbul 2006; İbrahim Etem Çakır, “1642 Tarihli Avâriz Defterine Göre İspir Sancağı”, *The Journal of International Social Research*, 2/8, 2009, s. 109-122., Eyüp Kul, “1642 Tarihli Avâriz Defterlerine Göre Şiran Kazası ve Köyleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 2010, s. 271-289; Süleyman Demirci-C. Ebru Saygı, “XVII. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsında İskan ve Toplumsal Yapı”, *CIEPO-Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes/ Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (Uşak / 14-16 Nisan 2011)*, c. 1, İzmir, Kasım – 2011, s. 486-510.

¹³ *Orta Karadeniz Taribinin Kaynakları VII-Karabısar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâriz Defteri (1642-1643 Tarihli)*, (Haz. Mehmet Öz-Fatma Acun), Ankara 2008.

¹⁴ Mehmet Ali Ünal, “1646 (1056) Tarihli Harput Kazâsı Avâriz Defteri”, *Osmanlı Devri Üzerine Makalalar-Araştırmalar*, Isparta 1999, s. 119-169.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bakınız. Özel, “Mufassal Avâriz Defteri”, s. 735-743.

¹⁶ BOA. MAD. 2498, s. 4.

¹⁷ Turan Gökçe, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkeyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000, s.13; Mustafa Güler, “Ahi Resul Zâviyesi ve Hisarcık'a Ait Belgeler”, *Afyon Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/1, Haziran 2002, s.117., Mehmet Ali Ünal, “XVI. Yüzyılda Buldan Yöresine Ait Bilgiler”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, (edit. İrfan Ertuğrul-Turgut Tok), 2005, s. 475.

¹⁸ BOA. MAD. 2498, s. 4.

¹⁹ BOA. MAD. 2498, s. 4.

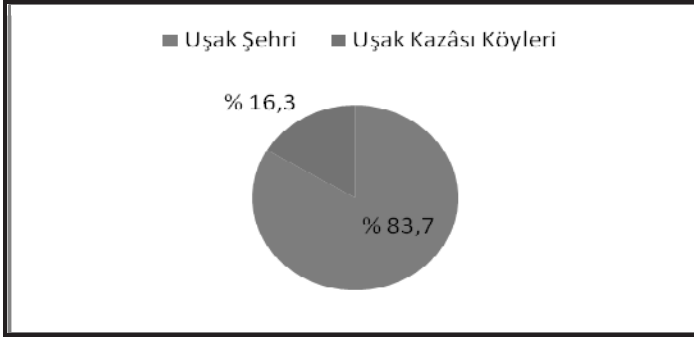
Askerî nüfusa dâhil edilmeyen ve reâyâ kategorisine dâhil edilmiş olan bazı hâneler hakkında “*yenîçeri geçinir temessük yokdur*”, “*kul oğlu geçinir*”, “*sâdât geçinir*”, “*yenîçerilik iddia ider temessük yokdur*” şeklinde kayıtlara rastlanmaktadır.²⁰ Bu hâneler avârizdan muaf tutulmamış ve toplam reâyaya dâhil edilmiştir. Bununla birlikte bazı hâneler ise askeriyân başlığı altında kaydedilmiş olmasına karşılık bunlar hakkında “*seyyid geçinir alamet yokdur*” gibi açıklamalara yer verilmiştir. Bu durumdaki hâneler askerî kategorisinde gösterilmiştir. Vergiden muâf olmak için yapılan girişimler tahrir görevlilerinin dikkati ve titiz çalışmaları sonucunda engellenmeye çalışılmıştır. Elinde belgesi olanlar avârizdan muaf tutulurken, belgesi olmayanlar reaya olarak değerlendirilmiştir. Savaşların uzun sürdüğü ve sıkça yaşandığı XVII. yüzyılda avâriz sayımlarının önemi burada ortaya çıkmaktadır. Nakit paraya olan ihtiyaçtan dolayı avâriz vergisi ödeyenlere tanınan muafiyetin sınırları olabildiğince daraltılmıştır. Muafiyet belgeleri olanlar ise bu belgeleri tahrir görevlisine ibrâz etmek suretiyle avâriz hânesi dışında tutulmuştur. Bu kişilerle ilgili açıklamalar deftere “*yedinde ibtidası vardır görülmüşdür*” ya da “*topcudur ibtidası vardır görülmüşdür*” şeklinde askeriler başlığı altında kaydedilmiştir.²¹ İş göremez ve çeşitli sebeplerle özürü ve hasta durumda olan hânelerin üzerine şerh düşülmüş ve bunlar reaya toplamına dâhil edilmemiştir. Ancak bahsi geçen nitelikteki hâne sayısının, kazânın toplamı içindeki payının çok az olduğu dikkat çekmektedir. Devletin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve hazinenin nakit paraya daha fazla ihtiyaç duyması muâf kaydedilen hane sayısının az olmasında etkili olmuştur.

Tablo 1: 1676 Tarihinde Uşak Kazâsı Nüfusu

	Nefer	Muaf		Askerî
		İmam, Müezzin, Seyyid vs.	İş göremez, Yaşlı vs.	
Uşak Şehri	383	24	1	72
Uşak Kazâsı Köyleri	2269	64	8	64
Toplam	2652	88	9	136

²⁰ BOA. MAD. 2498, s. 90.

²¹ BOA. MAD. 2498, s. 91.

Grafik 1: 1676 Tarihinde Uşak Kazâsı Nüfusu

Uşak Kazâsı'nda 1676 tarihinde deftere kaydedilmiş nüfusun toplamı 2652'si nefer ve 136'sı da askerî olmak üzere 2788'dir. Nefer toplamına muâflar da dâhil edilmiştir. Toplam nüfus içinde köy nüfusu % 83,7 şehir nüfusu ise %16,3'tür. Buna göre Uşak Kazâsı'nda nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıla ait tahrir kayıtlarındaki veriler ile kıyaslandığında kazâ nüfusunda azalma olmuştur. Kazâ nüfusu nefer olarak 1520'de 4011, 1530 yılında 4282, 1571'de ise 5288 olarak kaydedilmiştir.²² Anadolu'da birçok yerleşim biriminde genel olarak XVI. yüzyıl boyunca nüfus artmış olmasına karşılık, XVII. yüzyılda bu durum tersine dönmüş ve nüfus önemli ölçüde azalmıştır. Bu durumun muhtemel sebepleri arasında sayımdan kaçma, kıtlık, salgın hastalıklar ve göç etkili olmuştur.²³ Bahsedilen hususun Uşak Kazâsı için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa XVII. yüzyılın ilk yarısında kazâ nüfusunda ciddi bir azalmanın olması muhtemeldir ve bahsedilen husus incelenen dönem nüfusuna da etki etmiştir.

Şehrin Mahalleleri ve Nüfus Durumu

Osmanlı şehirlerinde mahalle, aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte ikamet ettikleri şehir kesimidir. Bu açıdan mahalle sadece fiziki bir ünite değil aynı zamanda birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Mahallenin bir başka özelliği de temel yönetim birimi olmasıdır. Vergi yükümlüsü reaya mahalleler halinde defterlere kaydedilmekteydi. Devletin vergi kontrolünü sağlaması bakımından bu tahrir işlemi oldukça önemlidir.²⁴

²² Gökçe, "Uşak Kazâsı", s. 209-213; aynı yazar, "Uşak Kazâsı Kır İskân Yerleri ve Nüfus", s. 1368, 1372.

²³ Mehmet Öz, "Bozok Sancağı'nda İskân ve Nüfus (1539-1642), XII. Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler III, Ankara 1999, s. 792; Özel, "Mufassal Avarız Defteri", s. 741-743.

²⁴ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", VIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri, c. II, Ankara 1981, 1270; aynı yazar,

Uşak Şehri'nde avâız tahriri bahsedildiği üzere yapılmıştır. Mahallede varsa en başta imamlar kaydedilmiştir. Bu durum imamların mahallede liderlik ve yöneticilik rolü üstlendiğini göstermektedir.

Osmanlı şehirlerinde mahalleler genellikle bir mescid ve cami etrafında kurulmuş ve ismini de bu yapılardan almıştır. Cami-i Kebîr Mahallesi şehrin merkezindedir ve bu mahalle ismini bahsedilen camiden almıştır. Hacı Hızır, Sıddık, bu mahallelerde yer alan mescid isimleriyle anılmaktadır. Bu kişiler bahsi geçen mescidleri inşa ettirmiş olmalıdır. Burhan Fakih, Hayyam şahıs isimleriyle anılan mahallelerdir.

Uşak Şehri'nde 1520 yılında 10 mahalle yer almaktaydı.²⁵ 1530 ve 1571'de 11 mahalle kaydedilmiştir.²⁶ Tahrir kayıtlarına göre; şehirde toplam nefer sayısı 1520'de 522, 1530 yılında 492, 1571'de ise 494 olarak kaydedilmiştir.²⁷ XVI. yüzyıl verileri ile XVII. yüzyıldaki kayıtları karşılaştırıldığında şehirdeki mahalle sayısı ve toplam nefer sayısında bir azalma meydana geldiği görülmektedir. 1671-72'de şehri ziyaret eden Evliya Çelebi: “*Bu şehrin cânib-i erba'ası bayırın içinde bir çukur yerde sekiz mahalle ve üç bin altı yüz toprak örtüülü hâne-i zâbâlardır.*” şeklinde şehirde 8 mahalle ve 3600 hâne bulunduğunu kaydetmiştir.²⁸ Evliya Çelebi'nin verdiği mahalle sayısı arşiv kayıtlarına yakın bir bilgi iken, hâne sayısı için aynı şey söylenemez. 1676 tarihindeki avâız kayıtlarına göre Uşak Şehri'nde 9 mahallede 383 nefer ve 72 askerî nüfus olmak üzere 455 hâne kaydedilmiştir. Dolayısıyla Evliya Çelebi'nin hâne sayısı ile vermiş olduğu bilgi izaha muhtaç bir durumu yansıtmaktadır. XVI. yüzyıl verileri dikkate alındığında şehrin nüfusunda azalma meydana gelmiştir. XVI. yüzyılın sonlarında 1007/1598-1599 tarihinde şehir, Celalî saldırılarına maruz kalmıştır.²⁹ Bu saldırılar, şehir nüfusunun daha güvenli bölgelere göç etmesine neden olmuş olabilir. Bunun yanında salgın hastalık, kuraklık vb. durumlar şehir nüfusunun azalmasının muhtemel sebepleri olarak ileri sürülebilir. Bir diğer husus 1520-1571 yılları arasında kırsal kesimde köy iskân birimlerinde nüfus artışı yaşanmışken Uşak şehir nüfusu artmamıştır. Bu durum şehrin, iktisadî ve fizikî yönden gelişemediğini göstermektedir. Kazâ merkezi olan Uşak Şehri'nin, ne kazâyâ bağlı köylerden ne de diğer yerlerden göç alabilecek potansiyele sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 1984, s. 69-73.

²⁵ Mehtap Özdeğer, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001, s. 59.

²⁶ Mustafa Çetin Varlık, “XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu”, *Bellekten*, LII / 202, Nisan 1988, s. 145., Gökçe, “Uşak Kazâsı”, s. 209.

²⁷ Gökçe, “Uşak Kazâsı”, s. 209-213.

²⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. IX, (Haz: Y. Dağlı-S.A. Kahraman-R. Dankoff), İstanbul 2005, s. 24.

²⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 24.

Tablo 2: 1676 Tarihinde Uşak Şehri Mahalleleri ve Nüfus Durumu

Mahalle Adı	Nefer	Muaf		Askerî
		İmam, Müezzîn, Seyyid vs.	İş göremez, Yaşlı vs.	
Siddık	36	1	1	24
Cami-i Kebîr	50	2		6
Burhan Fakih	49	4		13
Hacı Hızır	48	7		3
Karhak-Kara Dede	41	1		12
İslice	21	4		1
Karaağaç	18	1		
Hayyam	41	1		13
İplik	69	3		
Toplam	373	24	1	72
<i>Zımmiyan-ı Nefs-i Kula sakin-i der mahallat-ı nefis-i Uşak</i>	10			

Tablodan anlaşılacağı üzere, nüfusu en fazla olan mahalle İplik Mahallesi, en az nüfusa sahip mahalle ise Karaağaç Mahallesi'dir. Askerî nüfusun en fazla kayıtlı olduğu mahalle Siddık Mahallesi'dir. İplik ve Karaağaç mahallelerinde ise askerî nüfus yer almamıştır. Gayrimüslimler, "*Zımmiyan-ı Nefs-i Kula sakin-i der mahallat-ı nefis-i Uşak*" başlığı altında kaydedilmiştir. Toplam 10 hâne olan gayrimüslimlerin, şehrin muhtelif mahallerinde sakin oldukları anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi, "*Ermeni ve Rûm vardır, ammâ Yahûdî'nin vücûdu yokdur*" ifadesiyle Uşak Şehri'nde Ermeni ve Rûm nüfusun olduğunu Yahûdî nüfusun ise bulunmadığını kaydetmiştir.³⁰ XVI. yüzyılda Kütahya sancağında Kütahya şehri dışında hiçbir gayrimüslim yerleşmesi bulunmamaktadır.³¹ Uşak Kazâsı'nda Ulugöbek Köyü'nde XVI. yüzyılda az sayıda gayrimüslim nüfus vardı. Bunun dışında kazâda gayrimüslim nüfus yer almamaktaydı.³²

³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s.24.

³¹ Varlık, "Kütahya", s.583.

³² Gökçe, "Uşak Kazâsı", s.216.

Tablo 3: 1676 Tarihinde Uşak Şehri Askerî ve Din Görevlileri

Mahalle Adı	İmam	Müezzin	Hatib	Seyyid	Amelmande Hasta vs.	Askerî
Sıddık	1				1	24
Cami-i Kebir	2					6
Burhan Fakih	1	3				13
Hacı Hızır	2	2	1	2		3
Karhak?	1					12
İslice	1			3		1
Karaağaç	1					
Hayyam	1					13
İplik	2	1				

Uşak Şehri'nde deftere kaydedilmiş din görevlisi, seyyid ve çalışmaz durumda hânelerin mahallelere dağılımı tabloda yer almaktadır. Askerî nüfus içinde mesleği askerlik olanların yanında ilmiye sınıfına mensup olanlar da bu kategoride deftere kaydedilmiştir. Cami-i Kebir Mahallesi'nde müderris naib ve muallim askerî statüde yer almaktadır.³³ Sıddık Mahallesi'nde Osman Fakih imam olarak askeriyân başlığı altında yer almışken aynı mahallede imam olan Hacı Kara Ali bu başlık altında yazılmamış³⁴ ve nefer toplamına dâhil edilmiştir. Seyyidlerle ilgili de bazı dikkat çeken durumlar söz konusudur. Burhan Fakih Mahallesi'nde askeriyân başlığı altında toplam seyyid sayısı birlikte yazılmıştır. Hacı Hızır Mahallesi'nde ise seyyid sayısı mahallenin sonuna ilave edilmiş daha sonra askerî nüfus kaydedilmiştir. Her mahallede en az bir imam kayıtlıdır. Askerî nüfusun en fazla olduğu mahalle Sıddık Mahallesi'dir. Karaağaç ve İplik mahallerinde ise askerî nüfus kaydedilmemiş ve bu mahallelerdeki imamlar askerî kategorisinde değerlendirilmemiştir.

Katib Çelebi, XVII. yüzyılda Uşak Şehri hakkında bazı bilgiler vermektedir:

“Şehr bir dağ dibinde vaki' olub bir mürtei' kaya üzre kal'ası vardır. Bu şehrin ve bisârın binâsı Sultân Germiyan'ın olmak rivâyet olunur. Bundan yedi medrese ve Sultân Germiyan'ın Ulu Camii demekle ma'rûf bir cami'-i şerifi ve anda Cami'-i Emûnzâde ve Cami'-i Yorgancızâde ve Cami'-i Monla Vâcid ve Cami'-i Kâdiasker Halîl Çelebi ve Cami'-i Karaca Paşa ve Kâdiasker Hamamı ve Balkalı Hamamı ki...”³⁵

Buna göre, Uşak'ın, yüksek bir kaya üzerine kurulmuş olan kalesi vardı. Katib Çelebi Germiyanoğulları döneminden kalan birçok dinî ve sosyal

³³ BOA. MAD. 2498, s. 90

³⁴ BOA. MAD. 2498, s. 90

³⁵ Kâtib Çelebi, *Cibânnümâ*, İstanbul 1145, s. 632.

kurumların, yapıların olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca, 7 medresesi ve Ulu Camii, Eminzâde, Yorgancızâde, Monla Vacid, Kazasker Halil Çelebi ve Karaca Paşa camileri, Kazasker ve Balkalı Hamamı ve ayrıca bunlardan başka altı, yedi hamamın bulunduğu, bedesten, han ve mescidlerin olduğunu da ifade etmiş ve bilhassa bağları ve çok sayıda mesire yerinin olduğunu vurgulamıştır.³⁶ Bu bilgilerden hareketle Uşak Şehri'nin kale ve çevresinde geliştiği anlaşılmaktadır. Ulu Camii ve civarı şehrin merkezini teşkil etmiştir. Germiyanogulları zamanında kalan yapılara Osmanlılar döneminde yenileri ilave olunmuştur.

1671-1672'de Uşak Şehri'ni ziyaret eden Evliya Çelebi, şehir hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Buna göre, Celalî saldırılarından dolayı 1007/1598-1599 tarihinde kale tamir edilmiştir. Şehir, bayırlı ve bahçeli çukur içindedir. Kalesi diğer şehirlerdeki kaleler gibi sağlam ve muhkem değildir. Sadece, Banaz tarafında Buğday Pazarı kapısı tarafında hendek vardır. Kale dörtgen biçiminde olup, dizdari ve cebehânesi bulunmamaktadır. Şehirde; 14 cami-mescid, 2 hamam, 370 dükkan, 7 han, 7 kahvehâne vardı. Bunlardan Ulu Camii kârgir kubbe ve kargir minarelidir. Ulu Camii ve Hacı Mustafa Camii'nin cemaati kalabalıktır. Evliya Çelebi, çarşı içindeki Sultan Alâeddin'in Taş Hanı'nın tarz olarak ilginç bir yapı olduğunu, şehrin ticari yönden geliştiğini, Anadolu Eyâleti'nin deve ve araba işleyen bir iskelesi konumunda bulunduğunu ifade etmiştir. Evliya Çelebi ayrıca, küçük olmasına karşılık ma'mur bir şehir olan Uşak'da, sanayi faaliyetleri içinde halıcılığın meşhur olduğunu,

“Ve bu şehirde yük çözüliüp yük bağlanır bender sebr-i azîmdir. Anadolu Eyâleti'nin deve ve araba işler gâyyâ iskelesidir. Gerçi küçücük şehirdir, ammâ gâyet ma'mûr şehirdir... ve sanâyi'âtının meşhûrundan Uşşâk balısı ancak Acem İsfahan'ında ve Mısır şehrinde işlenir”

şeklinde ifade etmiştir.³⁷ Evliyâ Çelebi'nin verdiği bilgiler dikkate alındığında XVII. yüzyılın ikinci yarısında Uşak Şehri, Anadolu'daki diğer şehirlere göre fizikî, demografik ve ekonomik yönden küçük bir şehir özelliği göstermektedir. Defterdeki kayıtlar da bunu doğrulamaktadır. Nefer sayısı ve bilhassa nitelikli nüfus oldukça az sayıdadır.

Uşak Kazâsına Bağlı Köyler ve Nüfus Durumu

İncelenen defterde Uşak kazâ merkezi ve daha sonra kazâyâ bağlı köyler kaydedilmiştir. Hane reisleri isimleriyle yazılmış ve toplam miktarlar belirtilmiştir. İmam, hatib, seyyid, iş göremez ve askerî sınıfa mensup görevliler hakkında ayrıca açıklama yapılmıştır. Bazı istisnalar dışında şehir merkezinde

³⁶ Kâtib Çelebi, *Cibânnümâ*, 632. Osmanlı dönemi Uşak camileri hakkında bilgi için ayrıca bkz. Murat Öntüğ, Osmanlı Dönemi Uşak'taki Dini Yapılar: Camiler ve Mescitler, *CIEPO-Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes/Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (Uşak/14-16 Nisan 2011)*, c.II, İzmir, Kasım – 2011, s. 959-992.

³⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 24.

olduğu gibi ayrı bir başlık altında askerî nüfus kaydedilmemiştir. Askerî teşkilata mensup görevlilerin mesleği askerlik olanların seferde olduklarına dair kayıt düşülmüştür. Bazı hâneler hakkında “yeniçeri geçinir”, “seyyid geçinir” şeklinde ibareler³⁸ yer almaktadır. Seyyidlik iddiasında bulunanlardan bazıları tahrir görevlisine seyid olduklarına dair belge ve alametleri ibraz ederek bu durum deftere kaydedilmiştir.³⁹ Bazıları ise seyidlik iddiasında bulunmalarına karşılık bu iddialarını ispat edecek delil sunamadıkları için deftere bu husus “*Mezbur seyidlerin yedlerinde alametleri yokdur.*”⁴⁰ şeklinde kaydedilmiştir. Seyyidlere vergi hususunda bazı ayrıcalıklar tanındığı için seyid olmadığı halde seyidlik iddiasında bulunanların olduğu defterdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak devletin içinde bulunduğu malî koşullar vergi muâfiyeti konusunda daha titiz davranılmasını zorunlu kılmaktaydı.

Kazâda yer alan köylerle ilgili olarak defterde bazı açıklamalara da yer verilmiştir. Kabaklar Köyü’nde Şeyh Alaaddin’in evladı olan bazı kimseler bu köye kaydedilmiştir.⁴¹ Yapağlar Köyü, Esedullah Baba isminde bir şahsa tahsis edildiği için avârızdandan muâf tutulmuştur.⁴² Karacahisar Köyü halkından 7 hâne Kırka Söylemez derbendinde görevli olmaları dolayısıyla avârıız hanesine dahil edilmemiştir. “*Yedi nefer reâya kadîmden derbend-i mezbur hizmetinde olduklarına ellerinde emr-i şerîfleri olmağın mücebince kayd olundi.*”⁴³ Zebe Köyü için de benzer bir durum söz konusudur. 11 nefer bahsî geçen derbende görevli kaydedilmiştir.⁴⁴ Karahalillü Köyü hakkında “gayet fakirlerdir” kaydı düşülmüştür. Çifayiler Köyü harab bir vaziyettedir ve nefer kaydedilmemiştir.⁴⁵ Ulugöbek Köyü, Sultan Selim Han’ın vakfî olması dolayısıyla bu köye kayıtlı 66 hâne avârıza dahil edilmemiştir.⁴⁶

Hacım Köyü ahalilerinden 17 hâne, Hacım Baba Sultan’ın vakfî olduğuna dair ellerindeki defter sureti ve emr-i şerîfî ibraz ettikleri için avârızdandan muâf sayılmış ve bu durum deftere

“karye-i mezburda bu on yedi nefer bu ana dek Hacım Baba Sultan vakfî olub avârıız-ı divânîyeden muâf ve müsellemler olduklarına yedlerinde sûret-i defter ve emr-i şerîfleri olmağın mücebince şerh virildi bâki fermân sultanıumdur”

³⁸ BOA. MAD. 2498, s. 94 vd.

³⁹ BOA. MAD. 2498, s. 97.

⁴⁰ BOA. MAD. 2498, s. 100.

⁴¹ BOA. MAD. 2498, s. 95.

⁴² BOA. MAD. 2498, s. 97.

⁴³ BOA. MAD. 2498, s. 98.

⁴⁴ BOA. MAD. 2498, s. 98.

⁴⁵ BOA. MAD. 2498, s. 108.

⁴⁶ BOA. MAD. 2498, s. 117.

şeklinde kaydedilmiştir.⁴⁷ Velayetnâmelere göre, Hacım Sultan'ın soyu Hz. Ali soyuna bağlanmakta ve asıl adı Receb iken Hacım Sultan diye tanınmıştır. Koluaçık-Kolaçık Hacım Sultan diye meşhur olmuş ve Hacı Bektaş Veli tarafından Germiyan iline gönderildiğinden bahsedilmiştir. Anadolu'da hangi tarihlerde bulunduğu tam olarak belli değildir. Kendisine, Uşak kazâsına bağlı Susuzviran Köyü'nde Germiyanoglu Yakub Bey tarafından bir zaviye inşa edilmiştir. Zaviyenin vakıflarına ve görevlilerine bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Uşak'a bağlı Hacımköy'de yattığı kabul edilir. Hacı Bektaş'ın çağdaşı olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte XIV. yüzyılda yaşamış Hacı Bektaş kültüne bağlı bir Kalenderî veya Haydarî şeyhi olduğu belirtilmiştir.⁴⁸ İncelenen avâız defterinde kazâda yer alan Susuzvirân Köyü için herhangi bir muafiyet durumundan söz edilmemiştir. Ancak, Hacım Köyü'nde yaşayan bazı kimselere Hacım Sultan Baba vakfına bağlılıkları dolayısıyla avâız muâfiyeti getirilmiştir. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Hacım Sultan bir müddet Susuzviran Köyü'nde ikâmet ettikten sonra Hacım Köyü'ne gelmiş ve burada vefat etmiş olmalıdır. Köyün ismi de kendi adıyla anılmıştır.

Kazaya bağlı 128 köy ve 1 mezrada 2269 nefer ve 64 askerî olmak üzere 2333 hâne kaydedilmiştir. Nefer toplamına imam, müezzin, hatib, seyid ve amelmânde nüfus dâhil edilmiştir. Kazâda yer alan köyler nefer sayılarına göre sıralandığında Ulugöbek Köyü 115 nefer ile en fazla nefer sayısına sahip köydür. Paşalar, Kayalı-i Kebîr, Kara Halillü, Kırkyalak ve Hassa nefer sayısı 50'nin üzerinde olan köylerdir. Çifayiler Köyü'nde ise deftere kayıtlı nüfus yer almamaktadır. Askerî nüfusun en fazla olduğu köyler; Selçikler, Sivaslı ve Göçeler şeklindedir. Kazâda yer alan köylerden 48'inde 10 hânenin altında hâne kayıtlıdır. 1 köyde ise hâne kaydedilmemiştir. Uşak Kazâsı'nda, II. Bayezid (1481-1512) döneminde 101, 1520'de 112, 1530'da 116, 1571'de 122 köy yer almaktaydı. Nüfus miktarları ise nefer olarak II. Bayezid döneminde 2150, 1520'de 3489, 1530'da 3790, 1571'de 4794 olarak kaydedilmiştir.⁴⁹

Tablo 4: 1676 Tarihinde Nefer Sayısı Yönünden Uşak Kazâsı Köyleri

Nefer Sayısı	0	1-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	70-79	80-89	110-120
Köy Sayısı	1	48	41	20	6	4	4	3	1	1

Tabloda, 1676 tarihinde deftere kayıtlı nüfusun nefer sayıları ile ilgili bilgi yer almaktadır. 128 köy ve 1 mezrası bulunan kazâda sadece 1 köyde hâne kaydedilmemiştir. Köylerin çoğunluğu 20'nin altında nefere sahiptir. Bu

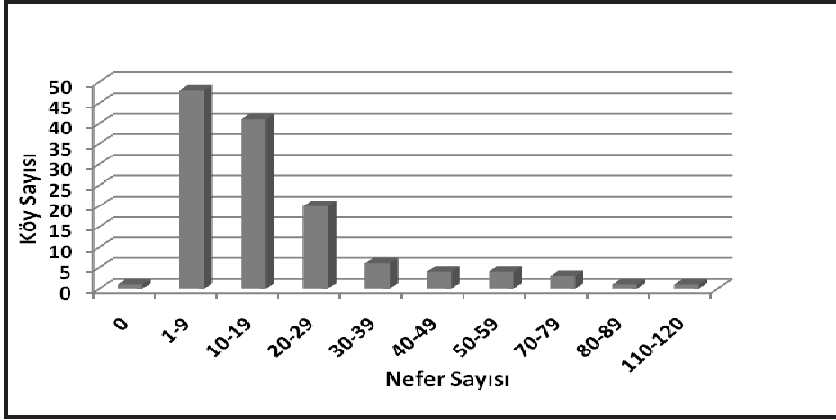
⁴⁷ BOA. MAD. 2498, s. 118.

⁴⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Hacım Sultan", *DİA*, XIV, 1996, s. 505-506., Tufan Gündüz, "Hacı Bektaş Veli'nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, 55, s. 72-73.

⁴⁹ Gökçe, "Uşak Kazâsı Kır İskân Yerleri ve Nüfus", s. 1368, 1372.

durumdaki köy sayısı toplam köy sayısının %69'unu oluşturmaktadır. Nefer sayısı 50'nin altında olan köy sayısı 120'dir ve toplam köy sayısının %93'ü bu durumdadır. XVI. yüzyılda benzer bir durum söz konusudur. Deftere kayıtlı nüfus yönünden nefer sayısı 1-50 arasında olan köy oranı II. Bayezid (1481-1512) dönemi tahririnde %93, 1520'de %85, 1530'da %82, 1570'de %70 şeklindedir. (Gökçe 2002: 1368, 1373) XVI. yüzyılda kazâdaki nüfus artışıyla birlikte bahsedilen oran düşmüştür. Ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısına ait avâız tahririndeki oran II. Bayezid dönemine ait tahrir kayıtlarındaki oran ile aynıdır. Kazâ nüfusu XVI. yüzyıl boyunca artış kaydetmişken aynı durumun XVII. yüzyıl için geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda Anadolu'nun genelinde nüfus artışı olmuşken bu yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılda ise bir nüfus azalması yaşanmıştır. Uşak Kazâsı'nın nüfus artış-azalış trendi bahsedilen yönde değişme göstermiştir.

Grafik 2: 1676 Tarihinde Nefer Sayısı Yönünden Uşak Kazâsı Köyleri

Kazâda yer alan köylerin bir kısmı XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen ve burada yerleşen Türkmen gruplar tarafından kurulmuştur. Bu köyler genellikle kurucularının isimleriyle anılmıştır. Akkeçilü, Azizler, Bozğuş, Kara Halillü, Sivaslu bunlardan bazılarıdır. Bağbaşı, Dutluca, Depesikuru, Çukurağıl, Çukurca, Susuzviran, Elmacık, Kayalı-i Kebîr, Taşbakır, Karain, Dumanlı, Karbasan, Kayalı-i Sağır, Kavaklı, Kuraklı köyleri kuruldukları yerin özelliğine göre isimlendirilmiştir. Bir kısım köyler ise Anadolu'ya gelen derviş ve din adamları tarafından kurulmuş ve isimlendirilmiştir. Sarihalifelü, Haydarlı, Hoca Fakihler, İlyaslı-i Kebîr, Alifakihler, Dedeбалiler, Musa Fakihler ve Hacım bu köylerden bazılarıdır.⁵⁰

⁵⁰ Daha geniş bilgi için bakınız: Gökçe, "Uşak Kazâsı Kır İskân Yerleri ve Nüfus", s. 1367-1368.

Sonuç

1676 tarihinde Kütahya Livâsı'nın avâriz tahriri yapılmıştır. Devletin artan nakit para ihtiyacından dolayı tahrir görevlilerinin muâfiyet konusunda titiz davrandıkları anlaşılmaktadır. Vergi ödememek için kendisini askerî sınıfa dâhil etmek isteyenlerden belge talep edilmiştir. İstenilen evrakı tahrir görevlisine ibraz edemeyenler, reaya kategorisinde değerlendirilmiş ve bu husus deftere kaydedilmiştir. Bazı vakıf köyler ve çeşitli yükümlülükler üstlenmiş olan köyler avârizdan muaf sayılmışlardır. Ancak avâriz muâfiyeti tanınan köylerin sayısı oldukça azdır. Bu durum devletin malî koşullarıyla doğrudan ilgilidir. Savaşların süreklilik arz ettiği XVII. yüzyılda merkezî hazinenin gelirlerini artırmak düşüncesi daha mühim hale gelmiştir. Uşak Kazâsı'ndaki avâriz sayımında bunun yansımaları görülmektedir.

Uşak şehir merkezinde 9 mahalle yer almaktadır. Bu mahallelerde 383 nefer ve 72 askerî olmak üzere toplam 455 hâne kayıtlıdır. Şehirde sadece 10 hâne gayrimüslim nüfus vardı. Bu veriler, XVI. yüzyıl verileri ile kıyaslandığında şehirdeki mahalle sayısı ve toplam nüfusun artmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum şehrin demografik ve fizikî yönden fazla gelişmediğini göstermektedir. XVI. yüzyılda kazâda köy nüfusunun artmış olmasına karşılık şehir nüfusunun artmaması ve bunun XVII. yüzyılda devam etmesi şehrin, çevresinden göç alabilecek özellikte olmadığını göstermektedir. Kütahya'nın, Uşak Kazâsı'na göre daha gelişmiş olması Uşak nüfusunun azalmasında etkili olabilir. Zira Kütahya, Anadolu Eyâleti'nin merkez sancağı olması dolayısıyla nüfus çekebilecek bir konum ve özelliğe sahiptir.

Kazaya bağlı 128 köy ve 1 mezra kaydedilmiştir. Köylerin bir kısmının XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen ve burada yerleşen Türkmen gruplar tarafından kurulmuş olduğu köy isimlerinden anlaşılmaktadır. Köylerde toplam 2269 nefer ve 64 askerî olmak üzere 2333 hâne kaydedilmiştir. XVI. yüzyıl arşiv kayıtlarındaki veriler dikkate alındığında incelenen dönemde köy nüfusu azalmıştır. Köylerin çoğunluğu 20'nin altında nefere sahiptir ve bu durumdaki köy sayısı toplam köy sayısının %69'unu oluşturmaktadır. Nefer sayısı 50'nin altında olan köy sayısı 120'dir ve toplam köy sayısının %93'ü bu durumdadır. Köy iskân merkezlerinde nüfusun önemli ölçüde azalmasında göç, salgın hastalık, doğal afet, kıtlık vb. sebepler etkili olmuş olmalıdır.

EK:

Tablo 5: 1676 Tarihinde Uşak Kazâsı Köyleri ve Nüfus Durumu

Köy Adı	Nefer	İmam	Müezzin	Hatib	Seyyid	Amelmande Hasta vs.	Askerî
Orta	24	1			3		
Karlık	7	1					1
Gökce	10						1
Çarıklar	30	1					3
İlyaslı	5						
Kabaklar	26					1	
Kafırviran	16					2	
Bozğuş	18				4		3
Çardak	8						
Minde	30					1	
Akkilise	33					1	2
Kurteler	6				1		1
Çağırkanlar	4						
Yakademürlü	7						
Dağyenicesi	5						
Kordin?	4						
Akkeçilü	7						
Onyathırlar	13				1		1
Sarıhalifelü	11						2
Yapağular	10						2
Kediöyüğü	12						1
Yavi	4						
Ağarmış?	6				3		
Kayaağıl	7						
Halidler	10						
Göçer	6						
Karacahisar	16	1					
Zibe	18						
Kokeze	22						
Asoh	9						
Bağbaşı	28						1

Dutluca	29				1	1	
Depesikuru Bektemur	7	1					
Haydarlı	11						
Hoca Fakihler	6						
Kuvucak	4						
Çokaklı	16	1					1
Budaklar	11					1	
Umurca	13						
Çukurağıl	4						
Hacı Kadem (Mezra)	2						
Çukurca	4						
İyaslı-i Kebir	40						
Eliviran	19			1			
Susuzviran	28						
Öncübeğgöz Meydanlar	20						
Kılcan	23						
Saraycık	5						
Sungur	10						
Karabolu	17						
Habibler	9						
Leşler	6						
Sultanlar	12						2
Elmacık	7						
Nadra	8						
Karahasan	12						
Melfereb?	7						
Dereyoz?	5						
Nişaklar?	6						1
İkisaray	9						
Koyunbeyli	19						
Eşik Hasan	4						
Nefel	13			1			
Kara Yakublu	11						
Saruhanlı	10						
Kabaagaç	7						
Kara Halillü	75						
Sıralı	9						2

Azizler	13						1
Alifakihler	12						
Akarca	5	1					
Karaboyalık	15						
Selmanlar	8						1
Harka	10						1
Kureyş	19	1					
Karalar	20		1	1			
Bulgaz	49						4
Göçeler	22			1			5
Dedebaliler	10						
Kalınkilise	14						
Emekse	9	1					
Tatar	34	1					
Çifayiler							
Divane Hakirli	29						
Gök	20						
Avğan	43						
Kaza-i Uşak							
Kömürler?	4						
Yayalar	20						
Ayrılar	6						
Sazak	11						1
Maddalak	9						1
Yigirmice	19		1				
Gecigöbek	8						
Tekye	3						1
Menteşler?	10						
Kayalı-i Kebir	79						
Tegene	12						
Taşbakır	12						
Kırkyalak	70						
Bağdaili	42						
Kavaklı	14						
Kuraklı	21	1					1
Sivaslı	27			1			7
İldeniz	11						

Selçikler	42	1		1			9
Sevindikler	12						
Baytarbayşı	6						
Gülçen	22				1		1
İshaklar	25			1			
Paşalar	89				25		
Kerdem	5						
Köseler	9						
Saka	9	1					
Karain	21	1					1
Hacıkara	7						1
Okcular	7						
Yenice-i Çal	20						
Dumanlı	48	1					3
Karbasan	26			1			
Musa Fakihler	8						
Kayıklı	43						
Şeyili	4						
Karabedirler	15						
Hassa	57						1
Şeyhsine	5					1	
Kayalı-i Sağır	5						
Yolh	11						1
Ulugöbek	115						
Hacım	38						
Toplam	2269	15	2	8	39	8	64

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

Maliyeden Müdevver Defterler

BOA. MAD. 2498.

BARCAN, Ömer Lütfi, “Avarız”, *İA*, II, 2001, s. 13-19.

ÇAKIR, İbrahim Etem, "1642 Tarihli Avarız Defterine Göre İspir Sancağı", *The Journal of International Social Research*, 2 / 8, 2009, s. 109-122.

DARKOT, Besim, “Uşak”, *İA*, XIII, 2001, s. 73-75.

DEMİRCİ, Süleyman, “Complaints about *avâriş* assessment and payment in the *avâriş*-tax system: An aspect of the relationship between centre and periphery. A case study of Kayseri 1618-1700”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient JESHO*, 46/4 (2003), s. 437-474.

DEMİRCİ, Süleyman, “Collection of *avâriş* and *nüzul* Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620-1700”, *Bellekten*, 69/256 (Aralık 2005), s. 897-912.

DEMİRCİ, Süleyman, “Avâriş and Nüzul Levies in the Ottoman Empire: A Case Study of the Province of Karaman, 1620s-1700”, *Bellekten*, 70/258 (Ağustos 2006), s. 563-590.

DEMİRCİ, Süleyman, “Demography and History: The Value of the Avârişhâne Registers for Demographic Research, A Case of Study of the Ottoman Sub-Provinces of Konya, Kayseri ve Niğde, c. 1620s-1700, *Turcica*, 38, 2006, s. 181-211.

DEMİRCİ, Süleyman, C. Ebru Saygı, “XVII. Yüzyıl Ortalarına Doğru Erzincan Kazâsında İskân ve Toplumsal Yapı”, CIEPO-Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes/Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (Uşak / 14-16 Nisan 2011), c. 1, İzmir, Kasım – 2011, s. 486-510.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. II, Ankara, 1981, 1265-1274.

ERGENÇ, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 1984, 69-78.

Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, c. IX, (Haz: Y. Dağlı-S. A. Kahraman-R. Dankoff), İstanbul 2005.

GÖKÇE, Turan, *XVI ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı*, Ankara 2000.

GÖKÇE, Turan, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak Kazâsı”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu 25-27 Ekim 2001*, c. I, İstanbul 2001, s. 201-216.

GÖKÇE, Turan, “Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılda Uşak Kazâsı Kır İskân Yerleri ve Nüfus”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. III, III. Kısım, Ankara 2002, s. 1365-1387.

- GÜÇER, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1964.
- GÜLER, Mustafa, “Ahi Resul Zâviyesi ve Hisarcık’a Ait Belgeler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/I, Haziran 2002, s. 109-122.
- GÜNDÜZ, Tufan, “Hacı Bektaş Veli’nin Yol Arkadaşı Kolu Açık Hacım Sultan ve Velayetnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, 55, s. 71-96.
- İNALCIK, Halil, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700” *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.
- İNBAŞI, Mehmet, “1642 Tarihli Avâız Defterine Göre Erzurum Şehri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, IV, İstanbul 2001, s. 9-32
- İNBAŞI, Mehmet, “Erzincan Kazası (1642 Tarihli Avâız Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16/41, Erzurum 2009, s. 189-214.
- İNBAŞI, Mehmet, “Bayburd Sancağı (1642 Tarihli Avâız Defterine Göre)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2, Erzurum 2007, s. 89-117.
- Kâtib Çelebi, *Kitâb-ı Cibânnümâ*, İstanbul 1145.
- KUL, Eyüp, “1642 Tarihli Avâız Defterlerine Göre Şiran Kazası ve Köyleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, 2010, s. 271-289.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “Hacım Sultan”, *DİA*, 1996, XIV, s. 505-506.
- Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VII-Karabısar-ı Şarkî Sancağı Mufassal Avâız Defteri (1642-1643 Tarihli)*, (Haz. Mehmet Öz-Fatma Acun), Ankara 2008.
- ÖNTUĞ, Murat, Osmanlı Dönemi Uşak’taki Dini Yapılar: Camiler ve Mescitler, *CIEPO-Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes/ Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı (Uşak / 14-16 Nisan 2011)*, c. II, İzmir, Kasım – 2011, s. 959-992.
- ÖZ, Mehmet, “Bozok Sancağı’nda İskân ve Nüfus (1539-1642), XII. Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler III, Ankara 1999, s. 787-794.
- ÖZDEĞER, Mehtap, *15-16. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre Uşak Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul 2001.
- ÖZEL, Oktay, “17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avâız Defteri”, XII. Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler III, Ankara 1999, s. 735-743.
- PAMUK, Bilgehan, *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*, İstanbul 2006.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “Avâız”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 108-109.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Bizans ve Selçukîlerle Germiyan ve Osmanoğulları Zamanında Küttahya Şehri*, İstanbul 1932.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoynlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “1646 (1056) Tarihli Harput Kazâsi Avârız Defteri”, *Osmanlı Devri Üzerine Makaleler-Araştırmalar*, Isparta, s. 119-169.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “XVI. Yüzyılda Buldan Yöresine Ait Bilgiler”, *Buldan Sempozyumu Bildirileri*, (edit. İrfan Ertuğrul-Turgut Tok), 2005, s. 473-492.
- VARLIK, Mustafa Çetin, *Germiyanogulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.
- VARLIK, Mustafa Çetin, “XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı’nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu”, *Bellekten*, LII / 202, Nisan 1988, s. 115-168.
- VARLIK, Mustafa Çetin, “Kütahya”, *DİA*, XXVI, 2002, s. 581-584.